

TANULMÁNYOK

EMLÉKEZÉS SCHWEITZER ALBERTRE, SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

Stefan Zweig, a közismert osztrák származású író 1932-ben meglátogatta Schweitzer Albertet, aki másodsor lambarénéi tartózkodása után néhány hónapig az elzászi Günsbach községben tartózkodott, amelyet egész életében otthonának tekintett. Az író *Felejthetetlen élmény: egy nap Schweitzer Albertnél* címen nagyszerű tudósítást közölt erről a látogatásról. Írásában a következő jellemzést olvashatjuk:

Schweitzer Albert azok közül a kevesek közül való, akik életükkel valóban példát mutattak, akik a magasrendű, jézusi lelkületű ember nevezetét mindenképpen kiérdemlik. Ez a nagyszerű férfiú egyedülálló, ritkán megismétlődő sokrétűséget testesít meg önmagában. Sokan csak azt tudják róla, hogy évekként elelőtt megnyerte a Nobel és Goethe béke díjakat; a haladó protestáns lelkészi közösség úgy tartja számon, mint a ma élő egyik legnagyobb teológust, akinek korszakalkotó munkái a Jézus- és Pál-kutatás bonyolultságában világosságot árasztottak, és évtizedeken keresztül irányt mutattak. Az elméleti zenészek tisztelik benne a Johann Sebastian Bachról szóló legalaposabb könyvnek a szerzőjét; az orgonaszakértők úgy tekintenek fel reá, mint aki valóban egyedülálló módon Európa szinte minden híres orgonáját ismeri, és azoknak értékéről a leghozzáértőbb tájékoztatást írta; a zenekedvelők a ma élő egyik legnagyobb orgonavirtuózt csodálják benne, akinek hangversenyeire aggkorában is már napokkal előre nem lehet jegyhez jutni. De az ő legnagyobb tettéért, azért a kórházért, amit ő tiszta emberi önfeláldozásból, egy szomorú európai adósság parányi törlesztéseképpen, Afrika őserdejében, lényegében egyedül, minden hivatalos támogatás nélkül megalapított és kiépített; ezért az egyedülálló és példát adó cselekedetéért csodálja és szereti mindenki, aki az emberiséget értékeli; tiszteli és csodálja mindenki, aki előtt a példaadás csak akkor tűnik nagynak, ha az a kimondott és leírt szavakon túl nagy és nemes önfeláldozásban magasztosul cselekedetté. Erre a nagyon szerény, de öntudatos, lángoló lelkületű emberre mint erkölcsi eszményképünkre tekintünk tisztelettel és őszinte, lélek szerinti ragaszkodással, és egy állandóan növekvő embercsoport gyűl csendben, láthatatlanul, tiszta áhítattal, boldog, szent érzésekkel köréje.¹

Születésének 100. évfordulóján erről az emberről szeretnék rövid, de lehetőség szerint élethű képet megrajzolni, hogy közelebb kerüljön hozzánk, akikhez életszemléletével és általános emberi magatartásával nagyon közel áll, de akiről általában, sajnos, keveset tudunk.

Schweitzer Albert 1875. január 14-én Felső-Elzász Keysersberg nevű, a Rajna felső folyása mentén fekvő városkájában született. Edesapja volt iskolamester és evangélikus lelkész. Hathónapos korában szülei a Münster folyó völgyébe, a Vogézek lábánál meghúzódó Günsbach nevű helységbe költöztek. Ideköti Schweitzert gyermekkorának sok nagyszerű élménye, amit olyan mesteri egyszerűséggel és természetességgel írt meg emlékezéseiben. Alig lépte át az iskola küszöbét, tiltakozott az ellen, hogy őt a községbeli gyermekek rovására bármilyen formában előnyben részesítsék. Nagyon korán jelentkezett nála az erkölcsi és művészi érzék. A schweitzeri személyiség minden lényeges vonása csírájában már gyermekkorában megtalálható benne. Az üldözöttek iránti természetes vonzalma, minden szenvedő, nyomorúságban levő ember vagy bántalmazott állapot iránti meleg részvétele már élete első éveiben megnyilatkozott. Az élet titokzatossága lelkét már a gyermekévekben foglalkoztatta. Hasonlóképpen korán jelentkeztek zenei, művészi hajlamai is. Az iskolában először hallott kétszólamú népdaléneklés, saját visszaemlékezése szerint, elemi erővel hatott rá; annak hallgatása olyan gyönyört váltott ki belőle, hogy a falhoz kellett támaszkodnia, különben leesett volna a földre.

A középiskolai éveket Mülhausenben, rokonainál töltötte el, ahol rendszeres zenei, főképpen orgonázási képzésben részesült. Tizenöt éves korában már művészi színvonalat ért el a mülhauseni templom három játszóasztalos és hatvankét regiszteres orgonáján való játékkal. Tanulóévei alatt főképpen a történelem és az irodalom területén mutatott rendkívüli képességeket, viszont a matematikai tárgyak hidegen hagyták. Tizennyolc éves korában mint erőteljes testalkatú ifjú lépte át a strassburgi egyetem küszöbét, akiben a kivételes testi erő ritka munkakészséggel és rendkívüli munkabírással párosult. Diadalmas ifjúi erejének és nagyszerű szellemi adottságainak tudatában, korai sikereinek láttán, tekintete fokozatosan befelé fordult, és mind gyakrabban kérdezte meg önmagától, hogy mindez mint valami természetes, magától értetődőt elfogadhatja-e. Már ifjú éveiben szüntelenül foglalkoztatta a sok szenvedés, amivel tele van az élet; kötelességének gondolta utánagondolni annak, hogy ő a maga jelentéktelen tevékenységével miképpen tudna abban segíteni, hogy a világban a szenvedés valamiképpen enyhülhessen. Eleinte ködösen, határozatlanul jelentkezett, majd fokozatosan mind világosabban bővült ki, vált elsőprő erejűvé benne a segítség gondolata.

Néhány hónapi párizsi tartózkodása alatt ismeretségbe, majd egy egész életen át tartó barátságba került az elzászi és magyar származású Charles Widorral, a kiváló francia orgonaművésszel és zeneszerzővel, akinek világhírű orgonaművésszé való fejlődésében jelentős része volt.

Schweitzer egyik fő eszményképe egész életében Goethe, a legnagyobb német költő volt, akinek soha meg nem szűnő ismeretvágya, a dolgok megismerésére és megértésére való állandó szívós, nemes törekvése gondolkozását, életszemléletét és gyakorlati tevékenységét döntő módon befolyásolta.

Strassburgban 1895. őszén bevonult a Tamás-templom mellett, az Ile folyó partján levő híres evangélikus főiskolai bennlakásba, a Thomasstiftbe (Tamás-alapítvány), amely a múltban több ezer teológiai

hallgatónak, köztük több száz magyar evangélikus, református és egy-két unitárius teológusnak is nagyszerű otthont nyújtott és tanulási lehetőséget biztosított. Hosszú, termékeny éveket töltött itt, eleinte mint teológiai hallgató, később mint bennlakási igazgató és segédlelkész.

Huszonegy éves korában megjelent első teológiai munkája *Kant vallásfilozófiája* címen, mely tudományos hírnevét megalapította. Közben a Szent Miklós-templom segédlelkészeként működött 1899-től 1912-ig. Feladata volt a délutáni és gyermek-istentiszteletek tartása és a vallástanítás, amit nagy gyönyörűséggel végzett. Prédikációit alaposan átgondolta, tartalmilag kiépítette, és pontos, egyszerű megfogalmazásban, röviden adta elő. Ezt a gyülekezet egyes tagjai, akik a terjedelmes gondolatfűzéshez voltak szokva, kifogásolták. Egy alkalommal egy női gyülekezeti tagnak a prédikációi rövideje miatt a főlelkésznel tett panaszára a megkérdezett Schweitzer azzal felelt, hogy ő csak egy szegény segédlelkész, akinek meg kell állania, amikor a textusból többé semmit mondani nem tud. A nagy többség azonban a fiatal lelkész világos és egyszerű beszédeit nagy áhítattal hallgatta. Szakvizsga-dolgozatát az úrvacsora kérdéséről 1900-ban készítette; ez a munka nyomtatásban is megjelent. 1902-ben, 27 éves korában a strassburgi egyetem protestáns teológiai fakultásának magántanára lett. Erről az állásáról 1912-ben mondott le. Közben 1905-ben megjelent Párizsban francia nyelven Bachról írt munkája, amelyet évekkel később, háromszoros nagyságúra bővítve, német nyelven is megjelentetett.

Hosszas megfontolás után döntő elhatározás fogant meg lelkében. Erről önéletrajzában ezeket olvashatjuk:

1905. október 13-án Párizsban az Avenue de la Grande Armée-n egy postaládába dobtam több levelet, amelyekben közöltem szüleimmel és néhány közeli jó barátommal: a téli szemeszter elején megkezdem orvosi tanulmányaimat, hogy később orvosi munkát végezzek Egyenlítői Afrikában. Az egyik levélben benyújtottam lemondásomat a Szent Tamás teológiai igazgatói tisztjéről, tekintettel a tanulmányaimmal járó elfoglaltságra.

Már jó ideje meditáltam ezen a terven. Eredete diákéveimre nyúlik vissza. Felfoghatatlannak tűnt akkoriban, hogy körülöttem annyi ember küzd gonddal, betegséggel, én pedig boldogan élhetek. Már az iskolában zavarba ejtett a felfedezés, hogy néhány osztálytársamnak mily szomorúak a családi körülményei, miközben mi Günsbachban szinte ideális családi tűzhely mellett nőttünk fel.

Az egyetemen örültem annak, hogy amíg tanulmányaimat folytattam, a tudományt és a művészetet is szolgálhattam, de szüntelenül foglalkoztatott azok sorsa, akiket egészségi állapotuk vagy anyagi helyzetük akadályozott ebben.

1896-ban a Günsbachban töltött pünkösdi vakáción ragyogó nyári reggelre ébredtem, és hirtelen rádöbentem, hogy nem szabad magától értetődőnek elfogadnom boldogságomat, hanem adnom kell érte valamit.

Odakint énekeltek a madarak, én meg nyugodtan eltöprengtem ezen a gondolaton. Még mielőtt felkeltem, arra az elhatározásra jutottam, hogy harmincéves koromig a tudománynak és a művészetnek

élek, azután pedig valami olyan hivatásnak szentelem magam, ahol közvetlenül szolgálhatom az embert. Gyakran feltettem a kérdést, vajon mit jelentenek számomra Jézus szavai: „Mert ha valaki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt; valaki pedig elveszti az ő életét én értem és az evangéliumért, megtalálja azt!” (Márk 8,35). Most megtaláltam az értelmüket. A külső boldogság mellett a belső boldogságnak is részesévé váltam.

1904 őszén, egy reggel a Szent Tamás-szemináriumban az íróasztalomon találtam a Párizsi Evangélikus Missziós Társaság havonta megjelenő zöld színű füzetkékjét, amelyben tevékenységükről számoltak be.

E füzeteket Scherdlin kisasszony szokta elhozni nekem. Tudta, hogy e missziós társaság iránt kiváltképpen érdeklődöm, mivel gyermekkoromban oly nagy hatást gyakoroltak rám a misszió egyik első apostolának, Casalisnak a levelei, amelyeket apám olvasott fel a missziók érdekében összehívott vallásos gyülekezet előtt. Mielőtt elkezdtem volna dolgozni, gépiesen lapozgattam az előző este az asztalomra tett brosúrában. Tekintetem megakadt egy cikkben: *Les besoins de la mission du Congo* (Mire van szüksége a kongói misszióknak) (*Journal des Missions Evangéliques*, 1904. június, 389—392. l.). Alatta a Párizsi Evangélikus Missziós Társaság igazgatójának, az elzászi Alfred Boegnernek az aláírása szerepelt. A cikkirő arról beszélt, hogy az észak-kongói Gabonban tevékenykedő misszióknak segítő kezekre volna szüksége, és kifejezte reményét: ez a felhívás rábírja majd azokat, „akiken a Mester tekintete nyugszik”, hogy felajánlják szolgálataikat e sürgető feladat végrehajtására. A cikk így végződött: „Az egyháznak olyan emberekre van szüksége, akik a Mester hívására egyszerűen így válaszolnak: »Imhol vagyok, Uram!«”

Elolvasván a cikket, nyugodtan munkához láttam. Keresgélésem végére értem.

Néhány hónappal később úgy értem meg harmincadik születésnapomat, akár a példázatbeli ember, aki tornyot kíván építeni, és azon töpreng, rendelkezik-e a befejezéshez szükséges eszközökkel. Elhatároztam, hogy megvalósítom tervemet: közvetlenül fogom szolgálni felebarátaimat Egyenlítői Afrikában.

Hét évig tanult a párizsi orvosi fakultáson anélkül, hogy közben a zenét s a teológiát a legkisebb mértékben is elhanyagolta volna. Ebben az időszakban látnak napvilágot további teológiai munkái, amelyek közül kiemelkedik a Jézus-kutatás története című, 1906-ban megjelent híres könyve, amelynek második kiadása 1913-ban bővített és átdolgozott formában hagyta el a nyomdát; ez a munka Schweitzert a legkiemelkedőbb teológusok sorába emelte. 1911-ben megjelent a Páli kutatás története című másik nagy teológiai munkája.

Döntése, hogy mint orvos Afrikában működjék, nagy meglepetést, felháborodást, sőt megdöbbenést keltett az egyetemen és saját barátai körében is. Próbálták minden eszközzel meggyőzni arról, hogy harmincéves korára olyan rendkívüli módon elért filozófiai, teológusi és orgonaművészi hírnevét egy kalandos, bizonytalan vállalkozásért nem kockáztathatja. Örültség, mondották barátai és rokonai egyaránt. Miért kell Afrikába mennie? Hát nincs Európában elég nyomor, amin segíteni kell? Schweitzer válasza azonban ez volt: mennie kell, mert

Afrikában a munka nehezebb, mert oda senki se mer menni, kivéve a pénzszomjas embereket, a kalandorokat és karrieristákat; mert éppen ott, az őserdőben, a naponkénti életveszedelemben tisztán erkölcsi megfontolásból működő emberre nagyobb szükség van, mint bárhol. Elhatározásában megingatni nem lehetett, mert az nagyon erős erkölcsi alapon állott; addig írásban és előszóval tevékenykedett, mostantól kezdve cselekedni, a szeretet vallásából élő valóságot teremteni akart. Erről ő maga visszaemlékezéseiben ezt írja:

Az emberek azt találták a legérthetlenebbnek tervemben, hogy nem misszionáriusként, hanem orvosként akartam Afrikába menni; azaz, hogy harminc éves koromban fáradságos tanulmányokra készültem. Egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy ezek a tanulmányok hatalmas erőfeszítést kívánnak tőlem, és aggodalommal tekintettem az eljövendő évek elé.

De azok az okok, amelyek arra készítették, hogy a magam elé kitűzött célt, az orvosi szolgálat útját kövessem, olyan súlyosan estek latba, hogy a többi megfontolás nem jöhetett számításba.

Orvos akartam lenni, hogy szavak nélkül dolgozhassam. Éveken keresztül eltékoztam magam a szavakban. Örömmel végeztem teológiai, tanári és lelkeszi munkámat. Új tevékenységem során azonban nem beszélni fogok a szeretet vallásáról, hanem gyakorolhatom azt. Orvosi ismereteim lehetővé teszik majd, hogy szándékaimat a legmegfelelőbbben és legteljesebben valósítsam meg, akárhova is vezet szolgálatom útja.

Ami Egyenlítői Afrikát illeti, az orvosi ismeretek megszerzése különösen kívánatosnak tűnt, mert azon a vidéken, ahova indulni szándékoztam, a misszionáriusok szerint égető szükség volt orvosra. Beszámolóikban és lapjukban állandóan arról panaszkodtak, hogy nem tudnak megfelelő segítséget nyújtani a testi bajaikkal hozzájuk forduló bennszülötteknek. Véleményem szerint érdemes orvosi tanulmányokat folytatnom azért, hogy egy napon orvosra lehessek ezeknek a szerencsétleneknek. Amikor az erre áldozandó évek túl hosszúaknak tűntek, eszembe jutott, hogy Hamilkar és Hannibal a Róma elleni támadást úgy készítették elő, hogy hosszas harcok árán meghódították Hispaniát.

Más ok is készített az orvosi pályára. Mindaz, amit a Párizsi Evangélikus Missziós Társaságról tudtam, kérdésessé tette, vajon elfogadják-e misszionáriusi szolgálataimat.

Apám kiváltképpen a Párizsi Evangélikus Missziós Társasággal rokonszenvezett, mert a többieknél liberálisabb nézeteket vélt felfedezni náluk. Nagyra értékelte, hogy Casalis és más kiváló misszionárius egyszerű keresztényi nyelven írta beszámolóit, minden negédség és cifrázat nélkül.

Nekem azonban hamarosan tapasztalnom kellett — miután magam is kopogtattam a Párizsi Evangélikus Missziós Társaság ajtaján —, hogy éppoly dogmatikus nézeteket vallanak, mint a többiek. Bár az igazgató tanács elnöke igen kedvesen kijelentette: meghatja őt, hogy volt, aki válaszolt a kongói misszió számára munkatársakat kereső felhívására, ugyanakkor azonban azt is megmondta, hogy az igazgató tanács néhány tagja súlyos kifogásokat emelt teológiai nézeteim ellen, és ezeket az akadályokat el kellene hárítani. Amikor biztosítottam

arról, hogy csak orvosként mennék ki, nagy kő esett le a szívéről. De nem sokkal később közölnie kellett velem, hogy a tanács néhány tagja visszautasította az olyan misszionárius orvosi szolgálatait, aki csupán a keresztényi szeretetet gyakorolja, és nem veszi figyelembe a doktrinális kérdéseket. Persze egyikünknek sem okozott különösebb gondot ez az ügy, hiszen tudtuk, hogy még jó néhány év áll az illetékesek rendelkezésére, és ezalatt igazi keresztényi belátásra térhetnek.

A Svájci Általános Evangélikus Missziós Egyesület igazgató tanácsa szívesen alkalmazott volna azonnal orvosnak és lelkésznek. De minthogy a párizsi misszió lapjában megjelent cikk felszólítására ébredtem rá, hogy Egyenlítői Afrikában van küldetésem, először önálló akartam szolgálatba állni.

Különbben is kíváncsi voltam, vajon egy missziós társaság jogot formál-e magának ahhoz, hogy azért utasítsa vissza egy olyan orvos szolgálatait, aki a területén élő szerencsétlen bennszülöttek segítségére jelentkezik, mert az szerintük nem vall eléggé ortodox nézeteket.

Amikor már biztos voltam abban, hogy össze tudok hozni annyit, amennyi a kis kórház felszereléséhez szükséges, felajánlottam a Párizsi Evangélikus Missziós Társaságnak, hogy saját költségemen felépítem a kórházat az ő területükön az Egyenlítőtől valamivel délre fekvő Lambaréné nevű francia gyarmaton, és vállalom a környék bennszülötteinek orvosi ellátását.

Az Ogowe területi evangélikus missziót Gabonban 1874-ben alapították amerikai misszionáriusok. A misszióhoz tartozó amerikai orvos, dr. Nassau hozta létre 1876-ban a lambarénéi missziós állomást. Amikor Gabon később francia gyarmat lett, 1892-ben a Párizsi Missziós Társaság lépett az amerikaiak helyébe, minthogy ők nem tudták a kormány által megkövetelt francia nyelvű oktatást biztosítani.

Boegner utóda, Jean Bianquis őszinte jámborságával és a párizsi misszió ügyeinek irányításával — elődjéhez hasonlóan — sok barátot szerzett magának. Minden tekintélyét latba vetette, hogy ne szalasszák el az alkalmat, amikor ingyenesen megszerezhetik a Gabonban oly hön óhajtott orvost. Az igazgató tanács ortodox tagjai azonban ellenállást tanúsítottak. Úgy döntöttek, a tanács elé idéznek, hogy ott adjak számot teológiai nézeteimről. Ezt nem fogadtam el, megjegyezvén, hogy Jézus nem kívánt tanítványaitól egyebet, mint azt, hogy kövessék őt. A tanács emlékezetébe idéztem Jézus szavait: „Aki nincs ellenem, az velem van.” Egy missziós társaság — mondottam nekik — helytelenül járna el, ha akár egy muzulmán ajánkozását is elhárítaná, aki beteg feketék ápolására vállalkoznék. Nem sokkal ez előtt a társaság visszautasította egy misszionáriusnak jelentkező lelkész szolgálatait, mert történelmi meggyőződése miatt nem állíthatta fenntartás nélkül, hogy a negyedik evangélium János apostol műve.

Hasonló sors elkerülése végett nem kívántam az összeülő tanács előtt megjelenni és teológiai meggyőződésemre vonatkozó kérdéseikre választ adni. De felajánlottam: magánlátogatást teszek a tanács minden egyes tagjánál, hogy beszélgetésünk alapján fogalmat alkot-hasson arról, komolyan veszélyeztetem-e a feketék lelkét, valamint a missziós társaság tekintélyét. Javaslatomat elfogadták, de ez jó párdélutánomba került.

A tanács néhány tagja hidegen fogadott. A többségük azt állította, hogy teológiai álláspontom főleg azért nyugtalanítja őket, mert esetleg kísértésbe jövök odalent, és teológiai tudományommal megzavarom a misszionáriusokat, meg talán prédikálni is akarok majd. Mikor biztosítottam őket, hogy kizárólag orvos akarok lenni, és határozottan eltökéltem, hogy egyébként „hallgatni fogok, mint a csuka“, megnyugodtak. E látogatásoknak köszönhetem, hogy egyik-másik tanácstaggal igazán szívélyes kapcsolatba jutottam.

Azzal a feltétellel, hogy kerülök mindent, ami a misszionáriusok és a fekete bőrű keresztények lelkét megzavarhatná, szolgálataimat elfogadták.

Könyvei, orgonahangversenyei és előadásai jövedelméből egybegyűjtötte az afrikai úthoz, valamint az ott megépítendő kórház költségeihez feltétlenül szükséges pénzt. 1912 nyarán feleségül vette egy strassburgi egyetemi tanár leányát, Bresslau Ilonát, aki szívesen vállalkozott arra, hogy afrikai működésében és egy egész hosszú életen át hűséges segítőtársa legyen.

Francia barátai segítségével elhárult az az akadály, hogy német állampolgár volt, és 1913. március 20-án, amikor Európa politikai egén a sötét felhők már gyülekeztek, de még fennállott a remény, hogy a békét meg lehet őrizni, Schweitzer feleségével együtt elindult, hogy munkájával, akaraterejével, erős hitével és szívének meleg szeretetével segítsen azokon, akiknek segítségre olyan nagy szükségük volt.

Az Ogowe folyón át két napon hajózva, végre megérkezett működése színhelyére, ahol feleségével együtt 1917 januárjáig tevékenykedett. A feladat, amire vállalkozott, minden szellemi és testi erejét igénybe vette. Ő maga erdőt irtott, fákat fűrészelt, cölöpöket készített, a barakképítményeket megtervezte és megépítette. Közben újra meg újra jelentkező sokféle problémát kellett legyőznie: a primitív bennszülöttekkel való munka nehézségeit, a növényzet, a bogár- és állatvilág akadályozó tevékenységét és nem utolsósorban az állandó nyomasztó hőséget. Az első kórházhelyiség egy régi, de elég nagyméretű tyúkistálló volt, amelyet kitisztítottak és kimeszeltek. Aztán sor került az első bádoglemezzel fedett barakkok, külön operálóterem és egyéb helyiségek megépítésére. Megérkezése után azonnal meg kellett kezdenie orvosi működését is, olyan néptörzsek között, amelyek közül néhány a betegségek miatt már majdnem teljesen kipusztult; csupán az álomkór egész falvakat tett teljesen lakatlaná. Otszáz kilométer körzetben ő volt az egyedüli orvos. Mihelyt a megérkezéséről szóló hír a környéken elterjedt, megkezdődött a betegek özönlése. Segédeszközei eleinte nagyon korlátozottak voltak; csupán felesége és egyetlen bennszülött ápoló segítségére támaszkodhatott.

Már az első időkben naponként harminc-negyven beteg jelentkezett; az első kilenc hónap alatt kb. 2000 beteget részesített kezelésben. Bár a sebészeti beavatkozásokhoz szükséges előfeltételek nagyon kezdetlegesek voltak, Schweitzernak volt bátorsága szükség esetén operációkat is végrehajtani, amelyeknek nagy része sikerült, és amelyek a fekete bőrű lakosság körében óriási feltűnést keltettek. Már az altatás hatása rendkívüli módon megragadta őket, mert azt hitték, hogy a beteg meghalt és egy különleges csoda által később újra fel támadt; különösképpen megrázta őket a hatalmas sérvektől és da-

ganatoktól szenvedő és halálraítéltnek számító emberek gyógyulása és otthonukba való visszatérése (az elefantiázis daganat 30—40 kg súlyúra is megnő). A doktor a bennszülöttek szemében rövid idő alatt jogot formálhatott az ogenga-fétisember nevezetre. Így az első év végén megállapíthatta azokat a betegségeket, amelyekkel a leggyakrabban találkozott; ilyenek voltak: az álomkór, a lepra, az elefantiázis, csontvelőgyulladás, trópusi malária, vérhas, szifiliszből eredő és más természetű daganatok. Ezzel szemben a vakbélgyulladás és a rák az ottani vidékeken szinte teljesen ismeretlenek voltak.

Még egy év is alig telt el; alig készült el a kórház barakkjainak berendezése, amikor 1914-ben kitört az első világháború, és minden eredményt s a jövőnek minden szép tervét irgalmatlanul összerombolt. Schweitzert és feleségét mint német állampolgárokat házi őrizetbe vették, és senkivel nem érintkezhettek. Később Widor, a párizsi orgonaművész erélyes közbenjárására megengedték, hogy további őrizet mellett ugyan, de újra folytathassa orvosi működését. Három év után, 1917. szeptemberében aztán rosszra fordult minden. Clémenceau kormánya, ki akarva kényszeríteni a háború végét, a Franciaországgal hadiállapotban lévő országok állampolgáraival kapcsolatos intézkedéseket megszigorította. Schweitzert és feleségét Európába szállították; először Bordeaux-ba, majd egy, a Pireneusok lábánál levő helységbe internálták; végül csaknem egy évi viszontagság után párizsi barátai közbenjárására megengedték, hogy Svájcban keresztül elzárja otthonukba hazatérjenek.

Szervezete a fogságban legyengült. Hónapokig kisebb-nagyobb láz gyötörte és fájdalmai voltak. Vérhasbántalmak miatt rövid idő alatt kétszer kellett magát megoperáltatnia.

Mihelyt eléggé megerősödött, a strassburgi polgármester ajánlott fel neki a bőrgyógyászati klinikán asszisztensi állást; amit örömmel fogadott el. Ugyanakkor újra segédlelkészként működött a Szent Miklós-templomban, hogy megélhetését biztosítsa. Ezt a két állását 1921 áprilisában adta fel.

1919-ben gyermekük született, akit Rechnának kereszteltek. 1920-ban Nánán Söderblom uppsalai érsek néhány hónapi svédországi tartózkodásra és egy előadásorozatra hívta meg. Ez döntő módon hozzájárult megingott fizikai és lelki egyensúlya visszaszerzésére. Amire addig gondolni is alig mert, újra hatalmas erővel tört fel lelkében: visszatérni Lambarénébe és továbbfolytatni az abbahagyott munkát. Ettől kezdve minden lépését ez az elhatározás irányította. Fokozatosan előkészítette Afrikába való visszatérését. Közben erőteljes szellemi munkát végzett. 1923-ban megjelent *Az őserdő peremén* című könyve, amely afrikai működésének főbb eseményeiről ad színes beszámolót. Ezután gyors egymásutánban az alábbi könyveit adta ki: *A kultúra hanyatlása és megújulása*; *Kultúra és erkölcs*, két kötetben; *A kereszténység és a világvallások*, végül gyermekkori és ifjúkori emlékeit jelentette meg. Ezek mindegyikét több európai nyelvre lefordították. Közben Svédországban, Svájcban, Angliában, Franciaországban, Csehszlovákiában és más országokban rengeteg előadást tartott és Nyugat-Európa minden nagyobb városában nagyszerű orgonahangversenyeket adott. Az uppsalai, zürichi, edinburgi, prágai és oxfordi egyetemeken díszdoktorrá avatták.

Amikor elég anyagi alap gyűlt össze, hét esztendő után, 1924 áprilisában ismét visszautazott Lambarénébe, ahol csak romokat talált. A kórházi épületekből csupán egy hullámos bádoglemezdarab maradt meg és egy bambuszkunyhó keményfa váza. Több évi nehéz munkával, a folyó felső szakaszán, a régi helytől kb. három kilométer távolságra, ahol elegendő hely állott rendelkezésre, újra megépítette kórházát, most már sokkal modernebb formában és nagyobb méretekben. A munkát másfél éven át személyesen irányította. Itt már el lehetett különíteni a fertőző betegeket a többi betegektől. Később a leprás betegek részére is sikerült egy elszigetelt, szinte egy egész falut kitevő területen gyógykezelést és a betegség első szakaszában lévők részére teljes gyógyulást biztosítani. Most már több orvos és ápoló állott rendelkezésre. A hosszabb időre kezelést igénylő betegek száma állandóan emelkedett.

Közben időnként néhány hónapra el-ellátogatott Európába, hogy tudományos munkásságát folytassa. 1927-ben jelent meg egyik legnagyobb teológiai munkája, *Pál apostol misztikája* címen. Ugyanebben az évben nagy kitüntetés érte. Az emberiség javáért végzett munkája elismerésül megkapta a Goethe-díjat, amelyből Günsbachban, édesapja működési helyén, saját tervei alapján megépítettett egy egyszerű hajlékot. Azóta mindig itt pihent meg, valahányszor a megerőltető afrikai tartózkodás után bizonyos időre visszatért Európába.

1931-ben adta ki *Életem és gondolataim* című önéletrajzi könyvét, mely először német, majd több európai nyelven jelent meg. A magyar nyelvű fordítás 1974-ben Budapesten az 1966-ban megjelent francia nyelvű kiadás alapján készült, és Balassa Sándorné munkája.² A második világháború előtti zavaros időszakban visszasietett Lambarénébe, hogy az eseményeket ott várja be és élje át. 1939-től 1948-ig, tehát majdnem tíz évig egyfolytában újból az őserdő közepén munkálkodott. Amikor végre visszatérhetett szülőföldjére, útja egész Franciaországon és az oda visszacsatolt Elzászon keresztül diadalút volt. Népszerűsége páratlan mértékben megnövekedett. 1950-ben került először színre Gilbert Cesborn *Il est minuit, Docteur Schweitzer* (Éjfél van, Schweitzer doktor) c. nagyszerű színműve. 1953-ban elnyerte a béke Nobel-díjat. Ebben az időben írta az alább idézett szavakat:

Minthogy nyilvánvaló, micsoda csapást jelentene a mi időnkben a háború, mindent meg kell vizsgálnunk, hogy azt valamiképpen megakadályozzuk. A két utolsó háborúban szörnyű embertelenségben váltunk bűnösökké és egy elkövetkezendőben ismét ugyanazt cselekednénk. A két világháború kínzó közös tapasztalatainak fel kell rázniuk minket, hogy mindent megtegyünk annak érdekében, hogy egy olyan időszak eljövételének lehetővé válását megteremtsük, amikor nem lesz többé háború.

Még sok ember él a földön, aki nem tudja felfogni, hogy a rendelkezésünkre álló atomfegyverek rettenetes volta nem engedi meg, hogy az azokkal folytatott háború egyáltalán tekintetbe jöhessen. Az ilyen emberek egyik napról a másikra élnek, anélkül, hogy a békét fenyegető veszéllyel komolyan számot vetnének.

Vannak még olyan emberek is, akik dicsőítik a háborút. Ők még mindig a lelkesedés vagy szükségesség által bizonyos mértékben idealizált háborúra gondolnak, és az embermilliók pusztulását nem veszik tekintetbe. Az ilyen embereknek haditemetők ezer meg ezer kereszt-

je között kellene járniok, hogy feltegyék maguknak az emésztő kérdést: azoknak, akik ott egymás mellett pihennek, tulajdonképpen miért kellett szenvedniök és meghalniok? Egy olyan hazafiságnak kell érvényesülnie, amely emberi módon érez, és az eddiginél távolabb lát.

A cél, amely felé a tekintetnek állandó jelleggel irányulnia kell, így fogalmazható meg: a népeket egymástól elválasztó kérdésekben a döntést nem lehet többé a háborúra hagyni; azoknak békés tárgyalások eredményeképpen kell kialakulniok. A korábbi időkben, amikor a fegyverek hatása még korlátozott volt, a békére törekvést mint utópiát még neveltség tárgyává lehetett tenni. Ma azonban, amikor olyan fegyverek léteznek, amelyek egyetlen ütközetben emberek millióit semmisíthetik meg és halálos mérgezési légkört teremtenek, a béke sürgető szükségességgé vált.

Azoknak az embereknek a hangját hallgatni, akik valóban a béke megteremtésével foglalkoznak, igazi jótétemény. Arra van szükség, hogy az emberiség eszménye a világban tiszteletreméltó helyre kerüljön. Ennek a szellemi politikának minden politikai tervvel és cselekedettel összhangban kell állania. Ezáltal válik a népek közötti szellemi kapcsolat megteremtése lehetővé.

Ma két kockázat között választhatunk: az egyik az atomfegyverekkel való fegyverkezés értelmetlen versenye és egy elkerülhetetlen, közeli atomháború azzal kapcsolatos veszélye; a másik lehetőség az atomfegyverekről való lemondás és az az akarat és reménység, hogy a világ népei addig a pontig eljussanak, hogy egymással békében éljenek. Az első nem tartalmazza egy üdvös jövőnek a lehetőségét, a második igen. Mernünk kell azért a második megteremtését.

Egy igazi, emberhez méltó szellemnek kell kialakulnia és érvényesülnie, ha az embertelenség szellemében, ami ma a világban még sok vonatkozásban érvényesül, nem akarunk megsemmisülni.³

Schweitzernek évtizedek munkájával sikerült maga köré egy egész sor orvost és ápolót összegyűjtenie, akiknek odaadó, önfeláldozó munkája a kórház eredményes tevékenységét lehetővé tette. Az azóta gyarmati sorból önálló országgá fejlődött Gabonban ma is áll a kórház számos orvossal, megfelelő ápoló személyzettel. Idetartozik egy nagy kiterjedésű zöldségeskert és egy pálmafaültetvény is, amelynek minden darabja ott nőtt ki, az őserdőből kiszakítva, és amelyeket az őserdő ölelő karjai elől állandóan védelmezni kell.

Schweitzer önéletrajzában elmondja, hogy Afrikába való távozása hármas áldozatot jelentett: 1 Le kellett mondania az akadémiai tevékenységről, ami neki nagy lelki gyönyörűséget és szellemi kielégülést jelentett. 2 Fel kellett adnia az orgonajátékot, amelyben már művészi fokot ért el. 3 Fel kellett adnia anyagi függetlenségét és életcélja elérése érdekében további életében jóakarói anyagi támogatására kellett támaszkodnia. De — amint mondja — úgy járt, mint Ábrahám. Tulajdonképpen ténylegesen egyik áldozatot sem kellett teljesen véghezvinnie. Mert 1 Néhány esztendő elmúltával megnyíltak előtte a leghíresebb európai egyetemek előadótermei, és az akadémiai tanítást széles körben, nagy érdeklődés és általános elismerés mellett egészen késő öregségéig gyakorolhatta. 2 A párizsi Bach-társaság nagylelkű tagjai, hálájuk és elismerésük kifejezésésképpen egy trópusi, orgonapedállal felszerelt zongorát ajándékoztak neki. Ezen

a nagyszerű hangszeren az őserdő csendes estéin és éjszakáin orgonaművészetét tökéletesíthette. 3 Az elveszett anyagi függetlenséget is néhány év elmúltával egymásután napvilágot látott könyvei és Európa legtöbb híres orgonáján bemutatott nagyszerű hangversenyei jóvedelmével sikerült visszaszereznie.

Röviden szeretném még felvázolni Schweitzer erkölcsstanának leglényegesebb tételeit, amelyek végighúzódnak egész életművén, meghatározzák gondolkozását és cselekvését.

Schweitzert kora ifjúságától kezdve mindig főképpen a történelem és az erkölcsstan érdekelte. A történelmet egy olyan erkölcsstan szolgálatába állította, amely először gondolkozását, azután pedig cselekvését határozta meg. Szerinte Lambaréné egy erkölcsi tapasztalat, és mint ilyen értékelendő. Elhatározta, hogy úgy fog élni, ahogyan gondolkodik. És így valósággá magasztosította azt, ami utópiának látszott. Szabad elhatározásából, vas következetességgel alávetette magát a megismert erkölcsi alapelveknek és vallásos parancsolatoknak; azokat követte és gyakorolta. Különleges adottságainak, rendkívüli képességeinek és fizikai erejének nagyszerű volta és kivételes munkaereje abban, amit elgondolt és véghezvitt, természetesen lényeges szerepet játszott.

Erkölcsi megismerését és erkölcsi cselekvését egyaránt állandóan fejlesztette. Felismerte, hogy a világ tulajdonképpen megmagyarázhatatlan, és egyedül történelmi és személyes tapasztalataira támaszkodva az élet felé fordult. Attól az akarattól hajtva, hogy használjon és segítsen, és a legmélyebben megdöbbenve kultúránk gyors lehanyatlásán, szenvedélyesen kutatott a mentő hang után. Ezt az erkölcsi gondolkozásban, és egyedül ebben vélte meghallani.

Mindennek alapján Schweitzer, az eleve meggyőződéses keresztény ember eljutott erkölcsstana központi kulcsfogalmához, az *élet előtti tisztelet* (Ehrfurcht vor dem Leben) tanának a hirdetéséhez, amely ezzel a megfogalmazással egész életművén végighúzódik, de főképpen és részleteiben kultúrfilozófiája második kötetében van lefektetve. Megállapítja, hogy az összes filozófiák végeredményben két egymással ellentétes alapmagatartás felé utalnak: az egyik az, amely a világot és az életet igenli, a másik azt tagadja.

Schweitzer a második felfogást tévesnek minősíti, és egy új életigenlést juttat kifejezésre: *jó az, ami az életet megtartja és előmozdítja; rossz az, ami az életet megsemmisíti és akadályozza.*

A lambarénéi missziói állomás vezetői és az Afrika több részében működött misszionáriusok, akik munkájukban a keresztény vallás gyakorlati programját hangsúlyozták ki, és az erkölcsstan követelményeit helyezték előtérbe, hamarosan meggyőződtek Schweitzer evangéliumi lelkületű tevékenységének nagyszerű voltáról. Felkérték azért, hogy lelkészként is működjék, és rendszeresen végezzen a bennszülött betegeknek istentiszteleteket. Ezt a párizsi missziói társaság is tudomásul vette.

Schweitzer minden lelkészi szolgálata a hallgatóknak élményt jelentett. Egyházi beszédei világos, egyszerű, színes, hangulatos, megragadó és cselekvésre indító evangéliumi szellemű erkölcsi tanítások voltak, amelyeket a kórház gyülekezete nagy gyönyörűséggel és remegő áhitattal hallgatott.

Schweitzer Albertnek az észak-amerikai unitárius egyház több képviselőjével szoros lelki kapcsolata volt. Ténylegesen nem lépett ugyan ki a lutheránus egyházból, de mint a szabadelvű keresztény életszemlélet öntudatos, következetes képviselője, az unitárius egyház szellemvilágához nagyon közel érezte magát, és annak több alkalommal kifejezést is adott. Lambarénéi és günsbachi otthonaiban több unitárius lelkészt és vezető világi személyiséget látott szívesen, akiknek minden segítséget megadott, hogy róla és munkájáról filmet készítsenek. Ezt a filmet az Egyesült Államokban éveken át nagy sikerrel forgatták.

E sorok írója abban a szerencsében és megtiszteltetésben részesült, hogy 1936 nyarán Strassburgban Schweitzer Albert rendkívüli elfoglaltsága ellenére is több alkalommal ajándékozott neki néhány órát. Abban az időben volt teológiai doktori dolgozata folyamatban, amely jelentős részében Schweitzer Jézus személyével kapcsolatos eszkatológiai értelmezésével foglalkozott. A huszadik századnak ez a jelentős és a Jézus ellete-kutatás történetében új utakon haladó teológusa e dolgozat elkészítéséhez nagy jóakarattal és szerető érdeklődéssel nyújtott értékes segítséget. Közvetlenség, egyszerűsége, tekintélyt parancsoló és ugyanakkor melegséget árasztó személyisége lenyűgöző, megragadó volt, és egy egész életre felejthetlenné tette az ő közvetlen közelében eltöltött időt. Jólesik időről időre elővenni és végigolvasni azokat a könyveket, amelyeket ő ajándékozott és aláírásával olyan értékessé tett; jólesik a Lambarénéivel kapcsolatos fényképfelvételek újra való megtekintésével gondolatban végigélni, magunk elé varázsolni azt a csodálatos, áldott munkát, amely őt számkra példaképpé magasztosítja.

Schweitzer Albert lambarénéi szeretetmunkáját 1913-ban kezdte, és ötvenkét éven át folytatta. Ebből az ötvenkét esztendőből ténylegesen mintegy harminc esztendőt töltött az egészséget nagyon megpróbáló, trópusi éghajlatú egyenlítői Afrikában. Határozott kívánsága volt, hogy ha Lambarénében éri utol a halál, ott nyugodjék, mert, amint mondotta, mindenütt Isten földje van. És kilencven és fél éves korában, 1956. szeptember 5-én az afrikai őserdő pereme fogadta magába földi porréseit.

Gondolatban megállunk a lambarénéi sír mellett, és tisztelgünk a huszadik század e nagyszerű fia előtt, aki egy gazdag életen át, szellemi és gyakorlati tekintetben egyaránt fáradhatatlanul munkálkodott, az élet tiszteletének erkölcsi követelményét profétai lélekkel hirdette és magasrendű módon megvalósította, aki mint hívő keresztény ember azért élt, hogy jót tegyen és másokat is a jó cselekvésére ösztönözzön.

DR. KOVÁCS LAJOS

JEGYZETEK

¹ St. Zweig, J. Feschotte, R. Grabs:

Albert Schweitzer, *Genie der Menschlichkeit*. Frankfurt. 1956. 9—19. l.

² Az összes idézetek, a legutolsót kivéve, ebből a fordításból vannak átvéve.

³ Albert Schweitzer: *Die Lehre der Ehrfurcht vor dem Leben*. Berlin, 1963. 63—65. l.

AZ ÉLET TISZTELETE

Szemelvények Schweitzer Albert *Életem és gondolataim* című 1931-ben megjelent önéletrajzából

Mi „az élet tisztelete”, és hogyan keletkezik bennünk?

Ha az ember világos fogalmat akar alkotni önmagáról és a világmindenséghez fűződő viszonyáról, mindenekelőtt újra meg újra el kell tekintenie a gondolkodás és tudás alkotta számos képzettől, hogy elgondolkozzék tudatának elemi, közvetlen és állandó tényén. Csak ezen az alapon juthat el egy spekulatív világnézethez.

Descartes formulája: „Gondolkodom, tehát vagyok.” Ezzel elkerülhetetlenül az absztrakció útjára téved. Ez a tartalmatlan, mesterkelt gondolkodásmód semmiképpen sem világíthatja meg az ember és a mindenség kapcsolatát. Hiszen a tudatnak önmagában is van tartalma. Gondolkozni azt jelenti, hogy valamin gondolkozni. Az emberi tudat önmagában azt jelenti: „Élet vagyok, amely élni akar az élni akaró élet közepette.” Mint életakarát az életakaratok közepette, az ember tudatában van önnön létének, valahányszor elgondolkodik önmagáról és a környező világról.

Miképpen az én életakaratom az élet folytatásának forró óhaját jelenti, s az élet ama titokzatos felmagasztosulása felé irányul, amelyet boldogságnak nevezünk, és jelenti életakaratom megsemmisülésétől meg ama titokzatos károsodástól való félelmet is, amelyet fájdalomnak nevezünk, hasonlóképpen van ez minden környező életakarral, akár kifejezi magát előttem, akár néma marad számomra. Az embernek el kell tehát döntenie, hogyan viszonyuljon önnön életakaratahoz. Meg is tagadhatja. De ha az élniakarás nem élniakarássá változik — mint az indiai és minden pesszimista gondolatvilágban —, önmagával kerül ellentétbe. Világnézetét hamis, megvalósíthatatlan alapra építi.

Az indiai, valamint a Schopenhauer-féle gondolatvilág tele van ellentmondásokkal, mert állandó engedményekre kényszerül a minden világtagadás ellenére állhatatosan kitartó élniakarással szemben, még akkor is, ha az engedmény tényét nem akarja elismerni. Csak az az élettagadás következetes önmagával szemben, amely hajlandó vévet vetni a fizikai létének.

Amikor az ember kifejezi élniakarását, természetesen és őszintén viselkedik. Egy tudat alatt már végbement cselekedetet igazol, midőn azt megismétli tudatos gondolkozásában.

A gondolkodás mindig azonos kiindulása az, hogy az ember nem egyszerű adottságnak, hanem megfejthetetlen titoknak tekinti önnön létét.

Az élet igenlése az a szellemi cselekedet, amely által az ember abbahagyja azt, hogy csak úgy éljen a világban, tisztelettel kezdi saját életének szentelni magát, hogy ezzel a valódi értékére emelje azt. Az élet igenlése azt jelenti, hogy mélyebbé, bensőségesebbé tesszük az élniakarást, s egyben felmagasztosítjuk.

A gondolkodó ember szükségét érzi annak, hogy ugyanolyan tisztelettel adózzék minden rajta kívül álló életakaratnak, mint a magáé-